

Hungarológia és tudománypolitika

KROÓ NORBERT

Hölgyeim és Uraim! Tisztelt Konferencia! Amikor megkaptam a felkérést, hogy a Magyar Tudományos Akadémia részéről nyissam meg a Nemzetközi Hungarológiai Központ ez évi konferenciáját, elgondolkoztam azon, hogy mint fizikus mit is mondhatnék Önöknek a hungarológiáról? Azon túl, hogy magyarul beszélek és az Oktatási Minisztériumban, mint külkapcsolatokkal foglalkozó államtitkár felügyeltem a hungarológiai területet, hogyan is beszélhetnék a szakterület helyzetéről, problémáiról? Bevezetőm megtartásához végül is egy differenciálegyenlet-analógiát választottam, ahol a megoldáshoz peremfeltételek kellene. Én nem megoldani akarom az „egyenletet”, hanem a peremfeltételek meghatározásához kívánok hozzájárulni. Az általam kiválasztott peremfeltételek a következők. 1. Európai integráció. 2. Mit kapunk és mit adunk? Szellemi tőkénk. 3. Mire kell vigyáznunk? 4. A tudomány, mint a kultúra része. A hungarológia, mint a tudományosság része. 5. Nyelv és tudomány.

Tehát kezdjük az európai integráció kérdésével. Eszembe jut egy kedves professzorom Szigeti György akadémikus, aki 1972-ben egy beszélgetés keretében azt ajánlotta nekem, hogy foglalkozzam európai léptékű dolgokkal mondván, hogy Európa előbb vagy utóbb integrálódik, és ebben az integrációban Magyarország is szerepet fog játszani. Az egységes Európának egységes fizikai társulatra is szüksége van, én fizikus vagyok, dolgozzam ezért a fizikus társulatért már most. Ha elgondoljuk azt, hogy mi volt Magyarországon 1972-ben, s arra gondolunk, hogy akkor ő ezt merte mondani, akkor állíthatjuk, hogy Szigeti Györgynek víziója volt. Úgy gondolom, hogy az európai integráció is ilyen víziók alapján indult, volt egy De Gaulle, egy Adenauer s még jó néhányan, akik elképzelték az egységes Európát. Most már látjuk, hogy Európa valóban csak akkor lehet versenyképes, ha ilyen víziókkal rendelkező emberek veszik kezükbe a dolgokat. Sajnos manapság az európai szintéren nem sok ilyen ember van. Ami minket illet, nemcsak az kell, hogy Európában akarják azt, hogy pl. Magyarországot integrálják, hanem hazai konszenzus is kell hozzá. Szerencsére úgy tűnik, ez is megvan.

Az integrációban általában a tudomány elől jár, mint ahogy sok más dologban is a tudomány szokott elől járni. Ez egyrészt lehetőségeket, másrészt felelősséget is jelent számunkra. Lehetőséget jelent az, pl. hogy az Európai Unió tudományos programjaiban részt tudunk venni, felelősséget pedig azért, mert az itt szerzett tapasztalatok az integrációs folyamat többi lépésében is jól hasznosíthatók. Ha itt jól szerepelünk, akkor jobban fognak minket megítélni, s könnyebb lesz tárgyalni a csatlakozás feltételeiről. Ha itt nem sikerülnek a dolgaink, akkor máshol is gyanakvással fognak minket fogadni. Úgy érzem, hogy az európai atmoszféra jelenleg nagyon kedvező. Az Európai Unió különböző programokkal segíti elő a mi integrációnkat, pl. odaítél kiválósági központ címet és ehhez anyagi támogatást – néhány magyar kutatóhelynek is –, azzal a céllal, hogy ezen kutatóhelyeken keresztül is elősegítse a minél simább átmenetet. Európa egységes infrastruktúráját szeretne az európai kutatásban létrehozni, szeretné elérni azt, hogyha valamilyen berendezésre szükség van az valahol Európában (Közép-Európát is ideértve) meglegyen, de lehetőleg ne legyen több, a szükségesnél. Ez a kis országoknak, így Magyarországnak is elég sok előnyt jelent, hiszen olyan berendezésekhez juthatunk hozzá, amelyek különben nem lennének elérhetőek, mert beszerzésükre, felújításukra nekünk soha nem lenne pénzünk. Ugyanakkor azt is jelenti, hogy a többi ország kutatóival dolgozhatunk együtt, ami nyilvánvalóan az integráció szempontjából is fontos. Egy nyugat-európai professzor jut eszembe, aki egy nagy kutatóintézetet hozott létre Franciaországban, annak ellenére, hogy német volt. Amikor megkérdeztem, hogy miért tette ezt, akkor azt mondta: hogyha ezen intézeten keresztül 30 német és 30 francia kutató egymással jó barátságba kerül, akkor ez már megérte.

A következő kérdés az, hogy ebben a folyamatban mi az, amit adhatunk és mi az, amit várunk kell vagy lehet. Mindenféléképpen, ha részt veszünk ebben az európai kutatási programban, akkor fizetnünk kell érte. Az Európai Unió kutatási programjának tagdíja van. Igaz ugyan, hogy Magyarország kedvezményt kapott, de ez a kedvezmény lassan eltűnik, tehát mi fizetjük a tagdíjat. De nemcsak a tagdíjat fizetjük, hanem az európai kutatásokhoz hozzájárulunk szellemi tőkénkkel is, ami szerencsére elismert, magasra értékelt. Úgy gondolom, hogy a magyar társadalomnak a legjobb exportcikke a magyar tudomány. Az Unió azt is elvárja tőlünk, hogy a hazai kutatási programjainkat megnyissuk országai előtt. Ha ezen programokba be akarnak kapcsolódni, akkor bekapcsolódhassanak, egy feltétellel, ha a saját költségeiket önmaguk fizetik.

Mi az, amit kapunk? Kapunk egy lényegesen fejlettebb infrastruktúrához való hozzáférhetőséget, igaz, hogy ez egyúttal kötelezettséget is jelent, hiszen ha ehhez az infrastruktúrához nem tudjuk a sajátunkat hozzátenni, akkor előbb-utóbb kirekesztődünk. Partnereket kapunk, akik igen fejlett tudományos bázison nevelkedtek, és ráadásul tisztelik azt, amit mi csinálunk, tehát nemcsak partnerek, hanem jó barátok is. Megismerhetjük azokat a tapasztalatokat, amelyeket az Európai Unió tudományos programjaiban az elmúlt évtizedek során szerzett, ami megint csak elősegíti a mi integrációs lépéseinket. Ezen kívül mivel ez közös program, az európai országok óriási tudományos potenciáljának az eredményei a mi tulajdonunkká is válnak, hiszen a programban részt vevők az eredményeket megosztják egymással. Ezen felül természetesen anyagi támogatásban is részesülünk. Eddig az a szerencsés helyzet állt fenn, hogy többet kaptunk, mint amennyit fizettünk. Remélem, hogy a magyar kutatók sikeres pályázataikkal ezt a jövőben is el tudják érni.

A következő kérdés amit feltettem, hogy ebben a folyamatban mi az, amire vigyáznunk kell. Az első dolog az, hogy a mi érdekeinket rajtunk kívül senki sem fogja képviselni. Pontosan kell tudnunk, hogy mit akarunk, és azt határozottan kell érvényre juttatnunk, hogy célunkat elérhesük. De vigyázni kell nemcsak a tudományos érdekeinkre, hanem gazdasági érdekeinkre is, hiszen a tudomány eredményei a gazdaság eredményeivel szoros kapcsolatban vannak, nem is nagyon lehet őket egymástól elválasztani. Vigyázni kell kulturális értékeinkre, eredményeinkre is. Valaki egy cikkben azt írta, hogy Magyarország kis ország, de a magyar egy nagy nép, amelynek nagy kulturális hagyományai vannak. Ez a kulturális hagyomány nemcsak nekünk magyaroknak, hanem egész Európának érték. Ehhez természetesen az is hozzátartozik, hogy a mi kultúránk egyik alapvető eleme a nyelvünk. Ennek megőrzésére nyilvánvalóan csak mi vagyunk képesek.

A francia újságíró, akire az előbb hivatkoztam a francia kormány megbízásából írta cikkét. Címe: *Milyenek a magyarok?* Igaz, hogy az illető egy kicsit „be van oltva”, hiszen fiának felesége magyar, én ilyen pozitív cikket Magyarországról, mint az övé, nem olvastam az utóbbi időben. Számomra ez is bizonyítja, hogy értékeinket kívülről is látják és elismerik.

A következő kérdés, amit a bevezetőbe felvettem az a tudománynak és a kultúrának a kapcsolata. Meg vagyok róla győződve, hogy a tudomány azon kívül, hogy a gazdaságot megalapozó tevékenység, a kultúrának is része. Az alaptudományok az emberi kultúrát gazdagítják, hiszen a világ

megértéséhez és megismeréséhez járulnak hozzá egy másik síkon, mint ahogyan azt, pl. a művészetek teszik. Ezen belül nézzük meg, hogy mi az, amit magyar tudománynak tekinthetünk. Egyértelmű az, hogy ez tágabb kategória, mint a hungarológia. Csehov mondta annak idején, hogy a tudomány az nemzetközi és nem nemzeti, ha nem nemzetközi, akkor nem tudomány. Mégis mi az, ami a tudományt Magyarországon magyarrá teszi? Először is az a specifikum, hogy foglalkozik, foglalkoznia kell a magyar múlttal, a magyar kultúrával, irodalommal és nyelvvel. Én azt hiszem, hogy ilyen szempontból még csak nem is kell magyarul tudni, hogy az ember hungarológiát műveljen. Erre is van példa. Hiszem, hogy az is egy specifikuma, hogy nyelvében is magyar ez a tudomány, tehát a természettudományban is, a természettudományos szaknyelv magyar nyelv. Nagyon fontos ez, ha másért nem azért, mert ez a nyelv az, amin a tudomány eredményeit a közönség felé, az állampolgár felé kommunikálni tudjuk. Ha a magyar szaknyelvet műveljük, ezzel a magyar nyelvet gazdagítjuk és ha gazdagítjuk a nyelvet, akkor ennek a kulturális vonatkozásait is erősítjük. Specifikuma az is a magyar tudományosságnak, hogy olyan emberek művelik, akik magyarnak vallják magukat. Ilyen szempontból tehát a határon túli kutatókat, például a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjait is ezen tudományosság részének kell tekintenünk.

A kutatás olyan terület, ahol még a leggazdagabb országok sem képesek mindent egyforma erővel művelni. Ezért prioritásokat kell kitűzni, és ez még inkább érvényes egy kis országban. Az, hogy milyen prioritásokat tűz ki egy ország tudománya, az teszi ezen felül nemzetivé ezt a tudományt. A magyar tudománynak is vannak ilyen prioritásai, amelyek nagyjából azonosak a többi országokéval, de mindig megtalálható benne az a specifikum, ami csak ránk jellemző. Még egy specifikum a művelés módja. Először is a tudományt azért műveljük, hogy ezt itt az országban felhasználjuk a gazdaság fellendítésére, az ország-kép, a Magyarországról alkotott kép javítására, nemcsak országon kívül, hanem itthon is.

Most hadd beszéljek arról, hogy mit tartok én a hungarológia tárgyának. Minden olyan kutatást, amely a magyarság történetére, nyelvére, irodalmára vonatkozik, és amely a magyar életet, életminőséget, gazdaságot nemcsak feltárja, de gazdagítja is. A magyar tudománynak tehát speciális feladatai is, de nyelvünk gazdagításán kívül szakmai feladatai is vannak. Feladata az is, hogy a nemzeti öntudat ébrentartásához, fejlesztéséhez hozzájáruljon, és ezzel közvetve gazdasági eredményt is hozzon, pl. a nemzeti tudat erősítésén keresztül csökkenti az agyelszívás kétség-

telenül fennálló hatását és veszélyét. Ennél a pontnál azt hiszem, el kell mondani, hogy ebben az értelmiségi elitnek fokozott felelőssége van. Itt még egy gondolatra szeretnék kitérni, ami ahhoz kötődik, amit az előbb említettem: nevezetesen, hogy a tudomány nemzetközi és nem nemzeti. Nyilvánvaló, hogy a magyar tudománynak be kell illeszkednie a nemzetközi tudományba, ennek a nemzetközi tudománynak pedig egyre inkább angol, sőt azt mondanám, hogy amerikai a nyelve. Ezt a nyelvet minden a tudománnyal foglalkozó embernek ismernie kell, hiszen csak ezen keresztül tudja elérni a világ tudományát, ami jólétünk alapja. Viszont a társadalomhoz magyarul kell szólni, mint ahogyan az előbb már említettem, a magyar adófizetőket magyarul kell megszólítani és magyarul kell beszámolni arról, hogy az ő pénzüket, az ő általuk befizetett pénzt, hogyan költjük? Ez azért is fontos, mert a tudomány nemzetközisége abban is megnyilvánul, hogy a legnagyobb eredmények gyakran nemzetközi együttműködésben születnek. Ilyen módon tehát már magukban az eredményekben is elmosódik az, hogy mely országban született egy-egy kiugró kutatási eredmény. Ez az együttműködés azonban nem csökkentheti annak felelősségét, amit a tudomány nemzetközi művelése egy-egy országon belül feladatul előír. Ez nemcsak az adott országnak érdeke, hanem a kutatónak magának is. Teller Ede mondta: igaz ugyan, hogy angol vagy amerikai kutatóintézetben a kollégákkal angolul beszélek, igaz az is, hogy a társadalmi életben az Amerikai Egyesült Államokban angolul jelenek meg, de magyarul számolok és magyarul álmodok.

Ahhoz hogy a hungarológia teljesen betöltse a szerepét, itt még egy feladatot szeretnék megfogalmazni. A hungarológia járuljon hozzá, hogy nagyjainkat a társadalom kellőképpen megbecsülje. Azt hiszem, hogy ez jócskán ránk fér. Hadd mondjak néhány példát. Ha az ember megnézi különböző, európai országoknak a pénzeit, akkor azt látjuk, hogy az angol, a német, a holland vagy más nemzetek pénzein az illető ország szellemi óriásai jelennek meg. A Nobel-díjasok, a nagy gondolkodók, a nagy újítók. Magyarországon hovatovább már csak királyképeket lehet látni a pénzekben. Nehéz szellemi óriásokról utcákat elneveztetni, a társadalomban az értékrend nincs teljesen rendben. Azt hiszem, hogy a hungarológia feladatai közé tartozik az is, hogy ezzel foglalkozzék. Azt a kérdést is feltenném, hogy egy globalizálódó világban, egy kis országban, van-e értelme annak, hogy a hungarológia mint tudományterület művelődjék? Azt hiszem, az előzőekben elmondott argumentumok egyértelműen alátámasztják azt a válaszomat, hogy igen. Sőt ezt a területet, ha lehet még a jelenleginél is nagyobb volumenben és magasabb szinten kellene művel-

ni. A magyar tudománypolitika az elmúlt időben öt fő területet emelt ki, ahol erősíteni szeretné a magyar tudományos kutatásokat. Az egyik, a magyar jelen és a társadalmi átalakulás kérdése. Ez is egy, a hungarológiával kapcsolatos prioritás.

Az utolsó kérdés amire szeretnék kitérni, a nyelv és a tudomány kapcsolata. A nemzetközi tudományos életben óriási változásoknak vagyunk a szemtanúi. Ezen változások egy része technikai. Manapság már az, hogy a kutatók tevékenységüket nagy adatbázisokkal, számítógépekkel, az Internettel és az elektronikus levelezéssel támasztják alá, mindennapnak számít. A másik változás az hogy, a tudomány nyelve mint említettem, egyre inkább az angol lett. Ez az információs technológiákkal is összefügg, hiszen minden komoly program angol nyelven íródik. Tehát egy egységes nyelv felé haladunk? Mint munkanyelv igen, és ennek vannak veszélyei. Egyik óriási veszélye az egységesülő gondolkodás.

Jelenti-e az egységes nyelv az egyetlen nyelvet? Sokan azt a véleményt hangoztatják, hogy kétfajta tudós lesz a jövőben. Az angol anyanyelvű, ez az első kategória, és a nem angol nyelvű, a második kategória, aki természetesen hátrányos helyzetben van. Azt a tendenciát, hogy az angol a tudomány munkanyelve lesz, nem tudjuk elkerülni, nem is lenne célszerű. Olyanná válik az angol nyelv, mint a középkorban a latin volt. De ugyanúgy ahogyan a latin nyelv elszegényedett, az angol nyelv is elszegényedhet. De azt is mondanám, hogy az angollal más nyelvek is gazdagodhatnak, tehát egy sokkal bonyolultabb folyamatról van szó, mint amit az első pillanatban az ember láthat. A tudomány fejlődéséhez az egységes nyelv és ennek fejlődése alapvető feltétel. Hiszen ezen keresztül könnyű a nemzetközi érintkezés, de ugyanakkor szükséges, hogy a kutatók a saját országukban anyanyelvükön is tevékenykedjenek, mindenki az anyanyelvén gondolkodik, és árnyaltabban fogalmaz is. Minden nyelv mögött van egy bizonyos logika. A magyar nyelv logikája más, mint az angolé, más, mint a japáné, vagy a kínaié, tehát hogyha egyetlen nyelv felé tendálnánk, akkor nemcsak a tudományos érintkezés szabványosodása, hanem a gondolkodásmód elszegényedése is bekövetkezne, hiszen a sokfajta gondolkodásmódból egyfajta gondolkodás maradna. Én azt hiszem, hogy ameddig Magyarországon magyarul beszélünk, magyarul fogunk gondolkodni és ha ezt tesszük, akkor a mi gondolatvilágunk többletet adhat a világ tudományához. Ez persze nemcsak a magyarokra igaz, hanem mindenkire. Tehát ha tetszik, akkor a hungarológiának még egy feladata van, mégpedig segíteni ébren tartani azt a nyelvet, amelyik mögött egy speciális gondolkodás található, és amelyik bebizonyította már,

hogy olyan gondolkodás, amivel egy nemzet erején felül tud hozzájárulni a világ tudományához. Megoldás: a többnyelvűség. Ez Európában többlet, pl. az Egyesült Államokkal szemben, ezt nekünk ki kell használnunk és ebben nekünk magyaroknak a magyar nyelv jó fegyverünk.

A nyelv művelése, és minden, ami ehhez kötődik, amin hungarológiát értünk, az ehhez kizárólag pozitív módon járulhat hozzá.

Befejezésül, az írás és a gondolkodás kapcsolatáról szeretnék szólni. Az európai nyelvek, ezen belül a magyar nyelv is betűket ír. Az a tapasztalatom, hogy ez a betűírás az analízáló képességet fejleszti az emberekben. A távol-keleti nyelvek, a kínai, a japán képirás-nyelvek, a képirás szintetizálásra tanít. A számítógépek megjelenésével egyre kevésbé az analízálás az, amire szükség van, hiszen számítógépekkel analízálni folyamatokat, eseményeket sokkal egyszerűbben lehet. A szintetizálásnak a jelentősége viszont fokozatosan előtérbe kerül, ezt a műveletet számítógéppel nem lehet elvégezni, legalábbis még belátható időn belül nem. Ez magyarázatot adhat arra is, hogy Japán és Kína miért fejlődik olyan eszeveszett tempóban? Nekem viszont az a tapasztalatom, hogy a magyar gondolkodásban a betűírás ellenére a képekben való gondolkodás is létezik. Ezért azt hiszem, hogy a magyar gondolkodás s ezen keresztül a magyar nyelv ilyen szempontból az ázsiai és az európai kultúrák bizonyos szintetizálását is jelentheti. Ez az európai átlagnál erősebb szintetizáló képességünk talán egyik magyarázata lehet annak, hogy a magyar tudomány jól megállta a helyét a világ tudományában.

Ez volt az a néhány gondolat, amit bevezetőmben szerettem volna elmondani. Mint jeleztem, peremfeltételekkel foglalkoztam, ilyen peremfeltétel pedig számos van. Azokat említettem amelyekről úgy gondolom, hogy alapul szolgálhatnak ahhoz, hogy ez a konferencia még a meglévőnél is nagyobb önbizalommal foglalkozzék az igazán fontos kérdésekkel.